

„Nem súlyed az emberiség!”...

Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

SZABÓ PÉTER

A Bethlen–Rákóczi-ellentét reprezentációs megnyilatkozásai

A Bethlenek 1636. évi – Mazarin és VIII. Orbán pápa által is támogatott – restaurációs kísérletének nemzetközi összefüggéseiről már írtunk.¹ Arra azonban még nem mutatott rá a szakirodalom, hogy a megtámadott I. Rákóczi György portai reprezentációja milyen segítséggel és milyen formában bizonygatta a fejedelem számára ekkor különösen fontos törökhűséget. Köztudott, hogy Bethlen István a hódoltsági török segítségre alapozta katonai akcióját. Naszuh Huszein budai pasa azzal érvelt Rákóczi ellenében Bethlen István mellett, hogy I. Rákóczi György Huszt indokolatlan ostromával a szultán hűségében levő ország belső rendjét és a vár urát, a „tökéletes” törökhűséget gyakorló Bethlen Istvánt sértette meg.²

A Porta eleinte inkább Rákóczit támogatta. Miközben a szultán hadjáratra készült, és csak késő nyáron kezdett el foglalkozni a Bethlen-üggyel, a nagyvezír már június elején azzal biztatta I. Rákóczi Györgyöt, hogy elviteti Bethlen Istvánt, a trónkövetelőt pártoló budai pasa udvarából, s egy „*tenger között való várban*” veti fogságba.³ Jó egy hónappal a nagyvezír levelének kelte után, július 20-án megjelentek Konstantinápolyban I. Rákóczi György követei, akiknek ajándékait a nagyvezír átcsoportosította, s a szultánnak szánt ajándék-kocsik egyikét a vazallitás újbóli elismerése nevében alakította át. „Mondá ke-

1 SZABÓ Péter, *Pázmány Péter, I. Rákóczi György, Bethlen Péter = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, 2001, 92–101., Erről még: I. HUDITA, *Histoire des Relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie (1635–1683)*, Paris, 1927, 28–43.

2 *Budai vezér Huszain levele I. Rákóczi Györgyhez*, Buda, 1636. július 25. = *Török-magyarokori Állam-Okmánytár*, szerk. SZILÁDY Áron, SZILÁGYI Sándor (*Török-magyarokori Történelmi Emlekek, Első osztály, Okmánytár, IV*) II., Pest, 1869, 379–380.

3 *A nagyvezír biztatásai Rákóczinak Bethlen István dolgában, Konstantinápoly, 1636. június 5.* = *Török-magyarokori...*, i. m., 345–346. – Csak szeptemberre változott meg a Porta álláspontja, amikor a rendek fermánt kaptak a szultántól, hogy állítsanak új fejedelmet – „*akár Bethlen Istvánt, akár mást azt kit kedveltek*” – a hatalmaskodó I. Rákóczi György helyére. A fermán szerint ekkor már a budai pasával is egyeztetett a sztambuli központ. *Szultáni fermán Rákóczi letétele ügyében, Konstantinápoly, 1636. szeptember 12.* = *Török-magyarokori...*, i. m., 401–402.

gyelmes urunk, hogy ő cifra írókat, festőket küld, az két kocsi szépen festessük, arany-nyal irassuk meg, és zaia szerrel [így] az mineműből az uraknak, fejedelmeknek való kaftánt csinálják, olyanból csináltassuk fedelét egyiknek.” A helyesen szárázzernek nevezett festék nádból kinyert anyag volt, amellyel hagyományosan a szultánnak alávetett főemberek beiktatási kaftánjait festették meg.⁴ A szárázzerrel megfestett kocsi-ajándék szertartásos szerepe hasonlított ahhoz a funkcióhoz, amelyet töröknek alávetett főemberek beiktatási ceremóniáin a különböző rituális kellékek (buzogány, zászló, szablya, tollbokréta, ló, kaftánok) betöltöttek. A különbség azonban óriási volt. Itt nem a szultán küldte el a hűbérséget szimbolizáló jelvényeket alávetettjének, hanem a hűbéres ajánlotta fel a nagyvezír közvetítésével – szinte esdekelve, a reprezentáció nyelvén – a hűségét szimbolizáló kelléket hűbérurának.

Bethlen István békefeltételei közé tartozott azon követelés, hogy I. Rákóczi György fizesse vissza azt az összeget, amelyet kölcsönként Bethlen Gábornak a kollégium építésére hagyományozott pénzéből.⁵ A Collegium Academicum önálló épülete Kovács András kutatásai szerint a nagy fejedelem halálakor már harmadrészben készen állt,⁶ ám ezután – pénz hiányában – az építkezések szüneteltek. Rozgonyi Varga János önéletírása vetett fényt arra, hogy I. Rákóczi György 1636. évig terjedő uralmi szakaszában Bethlen István élen járt a református iskolaügy támogatásában.⁷ Az erdélyi oktatás és nevelésügy Bethlen Gábor-i örökségét így ő karolta fel a Bethlen-családban először s mecénatúrájával ő teremtett hathatós alternatívát a fejedelmi művelődéspolitiká mellett. Ha tehát arra keressük a választ, hogy a református értelmiség, a gyulafehérvári főiskola tanárai mikép-

4 A festék neve a levélben más helyütt helyesen „szárázzer.” *A portai követek jelentése Rákóczihoz, Konstantinápoly, 1636. július 23.* = *Török-magyarkori...*, i. m., 368., 375. A szárázzer értelmezéséhez nyújtott segítségéért Papp Sándornak mondok köszönetet.

5 *Bethlen István békefeltételei, 1636. május 5.*, a 2. és 3. pont, = *Török-magyarkori...*, i. m., 338–339.

6 KOVÁCS András, *Az építkező Bethlen Gábor és székvárosa.* = *Emlékkönyv Jakó Zsigmond 80. Születésnapjára*, szerk. KOVÁCS András, SIPOS Géza, TONK Sándor, Kolozsvár, 1996, 291.

7 „*Nam etiamsi honesta recusatione honorificam oblationem officij rectoratus Eczydiensis scholae tunc ab illustrissimo domino Stephano Bethlen erectae, statim sequenti mense a clarissimo domino superintendente (Stephano K. Gelei), datam non suscepissem, tamen eiusdem viri gravissimi emissionem in civitatem (regiam) privilegiam Marus-Vasarheli ad gubernationem scholae ibidem existentis ac optare ac suscipere ac assumere debui.*” TONK Sándor, *Rozgonyi Varga János önéletírása, (A Lymbus füzetek, 30)* Szeged, SCRIPTUM KFT, 151. – Bethlen István kultúrarártólását Gelei Katona István is hangsúlyozta a *Titkok titka* című 1645-ben megjelent művében. „*CAROLI SUSANNA s mind pedig kegyes életü ötse [Bethlen Gábornak] BETHLEN ISTVÁN Uram tsak nem minden esztendőnként continuála, hogy így (mivel a veszedelmes üdőkben az igazi Tanítók mind fegyver s mind döghalál miatt az országból igen ki fogytanak vala) azok által az Ekkleziák és a Scholák a romlottságból fel-éppülnének...*” Idézi: SZABÓ Géza, *A magyar református orthodoxia. A XVII. század teológiai irodalma (A középdunai protestantizmus könyvtára)* szerk. BUCSAY Mihály, 5, Bp., 1943, 40.

pen viszonyultak a Rákóczi–Bethlen-párharchoz, arra a következtetésre juthatunk, hogy ez a réteg kulturális vonzalmai tekintetében nem mentes a Bethlenek iránti elfogultságtól. A Bethlenek iránti tiszteletet fejezhette ki a gyulafehérvári főiskola tanára, Johann Heinrich Bisterfeld főhajtása is Bethlen István fia, Bethlen Péter teteme fölött, annak 1646. évi nyírbátori temetésén.⁸

A Rákóczi-család hatalmát szolgáló ünnepségek (1636–1646)

Bethlen Péter a restauráció kérdésében egyre inkább közömbössé váló atyja mellett továbbra is a hatalomátvitelre tervezett. Egy nappal I. Rákóczi György nagyszalontai győztes csatája után 1636. október 7-én írta: „Hiszem Istent, a sok üdöktől fogván való várakozásnak igaz ügyi meg fog minket is egész hazául környékezni.”⁹ Bethlen István már december 13-án hűségnyilatkozatot tett I. Rákóczi György előtt, Bethlen Péter azonban kivárt, s csak december 24-én adott reverzalist. A térítvény szövegéből azonban kitűnik, hogy csupán pillanatnyilag hódolt I. Rákóczi Györgynek: a fejedelmet – apjával ellentétben – nem „Ő kegyelmének”, hanem csak „Ő nagyságának” szólította,¹⁰ s Ecsed és Huszt vára továbbra is a Bethlenek kezén maradt.

I. Rákóczi György a kiegyezést követően továbbra is tartott a Bethlen-restaurációtól s birtokügyleteivel igyekezett rátenyerelni a Bethlenek számos jószágára.¹¹ Nagyobbik fia, György beiktatási ünnepsége a váradi főkapitányságba (Várad, 1640. augusztus 21.), amelyet a fejedelem rendeztetett meg, felfogható a Rákócziak hatalmi demonstrációjának is a Bethlenekkel szemben. Ugyanez mondható el a II. Rákóczi György utóddá választásához kapcsolódó beiktatási ceremóniáról (Gyulafehérvár, 1642. március 4.).¹² Ezek a politikai lépések és az őket népszerűsítő reprezentációk a fejedelem elképzelése szerint azt a célt

8 HERPEI János, *Adat Veresegyházi Szentjel János életéből = Apáczai és kortársai – Herepei János cikkei*, (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez) szerk. KESERŰ Bálint, Bp.–Szeged, 1966, 316–317. – Veresegyházi két társával, valamint Bisterfeld professzorral együtt vett részt Bethlen Péter nyírbátori temetésén.

9 *Bethlen Péter Reöthi Urban kővári kapitányhoz, Ecsed, 1636. október 7.*, kiad. GERGELY Sándor, TT., 1885, 744–745.

10 *Bethlen István reverzálisa, Temesvár, 1636. december 13. Bethlen Péter reverzálisa, Ecsed, 1636. december 24.* EOE., IX, 585–588.

11 A Péchi Simon-per (1638) háttérében az állt, hogy Péchinek örökösödési szerződése volt a Bethlenekkel Balászfalvára, melyet a fejedelem akart megszerezni. Erről: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648)* kiad. MAKKAI László, Bp., 1954, 24.

12 *Iffjabb Rákóczy György beiktatása a váradi kapitányságba 22. Szeptember 1640. Ratisbonae. (Töredék a császárhoz Regensburgban beadott, s a nádor által szeptember 7-én írt tudósításokból: a Nemzeti Múzeumban lévő Jászay-féle gyűjteményből)* EOE., X, 297–299., SZILÁGYI Sándor, *II. Rákóczi György 1621–1660. (Magyar történeti életrajzok)* Bp., 1891, 14–20.

szolgálták Bethlen Péter apósa, Illésházy Gáspár szerint, hogy I. Rákóczi György „*holta után ne lehessen módja és alkalmatossága Bethlen familiának az fejedelemségre való menetelre.*”¹³ E megállapításban – még ha számolunk is a rokoni elfogultsággal – a Bethlen-család valós aggodalmai fogalmazódtak meg. A reprezentáció területén I. Rákóczi György udvara, mint az „*Állam szimbolikus képe*” valóban rányomta bélyegét – szinte kirekesztő módon – a váradi beiktatási ceremóniára.¹⁴ A 2500 személyt megmozgató váradi ünnepi menetben a különböző katonai kontingensek mellett az a nyolcvan ember tűnt fel a legdíszesebben – közülük sokan tigris-, leopárd-, párdubcórbe öltözve –, akik deklaratív módon I. Rákóczi György gyulafehérvári udvarát képviselték. A Váradra kihelyezett gyulafehérvári fejedelmi udvar demonstrációja a Rákóczi-Bethlen párharc egyik legfőbb reprezentációs megnyilatkozása volt. A fejedelem ünnepe mintegy „*ráült*” ifjabb Bethlen István váradi kapitány egy évtizeddel korábbi kulturális hagyományaira.¹⁵ A váradi beiktatási ceremóniában szerepet kapott három jelvényvel, a zászlóval, a karddal, a buzogánnyal külön tanulmányban kellene foglalkoznunk. A beiktatási szövegek szerint a fejedelem melletti harcot szimbolizáló tárgyak és a velük folytatott rítusok nyilván nem egyszerű átvételei a török szokásnak, mely a hűségre hasonló kellékekkel szólít fel. Az utóbbi időben a jelvénytörténet e kellékekkel kapcsolatban számos új megfigyelést hozott. A zászlóval összefüggésben megtudtuk, hogy az *homage* 11. században Nyugat-Európában kialakult ceremóniájában eme tárgy – különösen a német joggyakorlatban – „a király által a tartományúrra ruházott hűbér jelképe lett. Ez tekinthető elsődleges tartományúri attributumnak a késő középkori ceremóniákban vele együtt feltűnő jogar mellett.”¹⁶ A kard differenciált vizsgálatára is sor került az európai ceremóniakultúrában. Kiderült, hogy ennek kivont formája mögé számos szimbolikus tartalom költözhetett a késő középkor uralkodói ünnepeiben. A „meztelen kard” hagyományosan a német-római császári hatalmat, az uralkodói ítélezést, s az uralkodó vagy beosztottja (connétable, nádor stb.) által gyakorolt katonai hatalmat jelképezte.¹⁷ Fölvetődik tehát a kérdés, hogy a váradi kapitányi beiktatásnak, milyen – a késő közép-

13 *Illésházy Gáspár emlékirata*, kiad. SZILÁGYI Sándor, TT., 1891, 588.

14 A modern típusú udvarról, mely az „állam képét” mutatta fel André Stegman kutatásai alapján: ZEMPLÉNYI Ferenc, *Az európai udvari kultúra és a magyar irodalom*, Bp., 1998 (Historia Literaria, 4), 20–21.

15 TÓTH István, *Ifjabb Bethlen István váradi udvara, avagy a Murányi Vénusz Váradon*, Erdélyi Múzeum, 1995, 3–4, 1–13.

16 MAROSI Ernő, *Művészettörténeti megjegyzések Szent István lándzsa-attribútumához. „Kard és Koszorú.” = Ezer év magyar uralmi és katonai jelképei*. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 4, 2001, 31.

17 SZABÓ Péter, *A meztelen kard szerepe a vegyes házakbeli királyok hatalmi szimbolikájában, = „Kard és Koszorú...” i. m., 33–43.*

kori európai hagyományokra visszanyúló – gyökerei vannak?¹⁸ A Rákócziak lengyel királyságát előkészítő házasság Rákóczi György és Báthori Zsófia között (Gyulafehérvár, 1643. február 3.) csak tovább rombolta a Bethlen-família uralmi esélyeit.¹⁹

A Bethlenek teljes behódolását a Rákóczi-család előtt a fejedelem 1644–45. évi Habsburg-ellenes hadjárata idézte elő. I. Rákóczi György svéd, majd francia szövetséggel megindított 1644–45. évi királysági hadjárata végső soron a Bethlen-párt teljes meggyengülését eredményezte. A török az erdélyi fejedelmek Habsburg-ellenes királysági hadjáratai idején általában megkövetelte, hogy a császári őrsegtől felszabadított végvárak közül egyesek a kezére jussanak. Ennek elkerülése érdekében az erdélyi fejedelem és a királysági urak – félretéve a közvetlen ellentéteket – összejátszottak egymással. Így – a kisebbik rosszat választva – került az erdélyi pártivá lett Illésházy Gábor jóvoltából a gömöri Murány vára a Habsburg-párti Wesselényi Ferenc birtokába (1644. augusztus 5.).²⁰ I. Rákóczi György királysági hadjárata ez által enyhítette a Rákóczi és a Bethlen-család közötti ellentéteket. Bethlen Péter sógora, Illésházy Gábor ugyanis a magasabb érdekeket tartotta a szeme előtt, s a Bethlen restauráció kérdése számára a háttérbe szorult. Ő elsősorban a végvári vonal megőrzésére figyelt, s így lett részese a murányi várjátászásnak. A Rákóczi–Illésházy egyezség azt eredményezte, hogy Bethlen Péter elvesztette királysági támaszát. Bethlen Péter utolsó politikai közszereplése jól jelzi azt a nehéz helyzetet, amelyben a Bethlenek visszatérési terve felmorzsolódott. Bethlen gróf azt kéri a fejedelemtől, hogy az időközben Bécsnek fölesküdünt Illésházy Gábor fölött ne törjön pácát.²¹ Elmúlt tehát a Bethlen-restauráció ideje, s a család feje, Bethlen Péter – az 1644–45. évi hadjárat nyomán kialakult helyzetben – csak azzal tudott foglalkozni, hogy legalább a família egysége, ereje megmaradjon. Nem véletlen, hogy ez idő tájt fogal-

18 A szertartásos világ eme vizsgálata szempontjából felmerül az a kardinális kérdés, hogy az erdélyi fejedelemség politikai kultúrája vajon milyen hagyományra támaszkodik? A Közép-Európa fogalmáról tartott történeti konferencián (Közép-Európa Klub-Európa Intézet, 1990. november 15. szervezők: Hanák Péter, Szarka László, Szabó Péter.) Szakály Ferenc azt hangsúlyozta, hogy az erdélyi fejedelemség „nem a nyugati centralizáció, hanem inkább a keleties despotizmus vonásait mutatja.” Benda Kálmán ezzel nem értett egyet, s megállapította, hogy a fejedelemség inkább a „nyugati modell primitívebb változata, amelyet szerkezeti különbségek határolnak el a Kelettől.” (Összefoglaló-anyag, kézirat, a szerző tulajdonában.)

19 Az esküvőről: *II. Rákóczi György esküvője*, kíséző tan. VÁRKONYI GÁBOR, (*Régi Magyar Történelmi Források II.*) Bp., 1990, 102–103. – Várkonyi Gábor szerint az esküvő előkészítése szorosán kapcsolódott a fejedelemválasztás kérdéséhez. Azaz a törökök azért hajlottak az utódlás elfogadására, mert I. Rákóczi György kilátásba helyezte, hogy fia – a Portán oly nagyra tartott – Báthori-családba házassodik.

20 A várjátászásról: R. VÁRKONYI ÁGNES, *A rejtőzködő Murányi Venus*, Bp., 1987, 5–20.

21 *Gróf Illésházy Gábor hitlevele, 1644. november 21.* kiad. B. MEDNYÁNSZKY DÉNES. TT., 1883, 799–800., Illésházy Gábort elfogatta Rákóczi, de sógora, Bethlen Péter kérésére elengedte. Erről: ACSÁDY IGNÁC, *Széchy Mária (Magyar történeti életrajzok)* Bp., 1885, 146.

mazza meg végrendeletét Bethlen István, amelyben a teljes behódolást hangoztatja a Rákóczi-família iránt. „Tekentetes Nagyságos és Meltóságos Eöregbhik Rákóczy György Uram fiam, Isten eö Sz: fölsége utan mindeneknek elötö Követem kegyelmed nekem megh boczasson ha mitt vitettem kegyelmed ellen, mivel en tiszta szibül regen megh boczatottam Kegyelmednek az en szivemben.”²²

A fejedelem nyilvános bocsánatára nem kellett sokáig várni. A Bethlen-családot 1646. augusztus 3-án történelmi léptékű veszteség érte. E nap reggelén a rokonlátogatásból már hazafelé tartó Bethlen Péter – a Liptó vármegyei Bán nevű faluban – hirtelen elhunyt. A 37 éves férfit öltözködés közben érte a halál: agyvérzést kapott. Ahogy Szalárdy írja: „gutautésben nagy hirtelen megholt vala.”²³ Vele – mivel gyermeke nem volt – az iktári Bethlen-család férfiágon kihalt. A gyásztól összetört apa, Bethlen István úgy döntött, hogy fiát Nyírbátorban temetteti el azon a református templomban kialakított temetőhelyen, melyet még „idősbic fia, az Néhai iffiu iktári Groff Bethlen István Uram ő Naga készítettett.”²⁴ (A fejedelem nem tett lépéseket arra, hogy Bethlen Péternek a gyulafehérvári főtemplomban adják meg a végtisztességet.) Miközben a holttestet Nyírbátorba szállították (1646. október 22-e és november 4-e között), összesen hat alkalommal mondtak fölötte prédikációt, míg a temetőhelyen öt búcsúztató hangzott el. A templomban, ahol kíséretével együtt maga a fejedelem is megjelent, régi szokás szerint egy latin prédikáció is elhangzott, amelyet – bár a nyomtatásban megjelent temetési beszéd nem tünteti fel a szerzőt – valószínűleg Hodászi Miklós mondhatott el.²⁵ A gyászszertartás rendkívül kényes helyzetet teremtett, hiszen I. Rákóczi György egykori ellenfele feküdt a koporsóban.²⁶ Az nyilvánvaló volt, hogy Bethlen Péter halálával a Bethlen–Rákóczi-ellentét már soha nem fog kiújulni. A búcsúztatónak így a két familia örökös megbékélését kellett sugallnia. Hodászi ügyesen oldotta meg a feladatot. Nem hallgatta el Bethlen Péter és I. Rákóczi György összeveszését, ám azt részben az esztelen okoskodásnak, részben a rosszakarók mesterkedéseinek tulajdonította. Ezután – habár beismerte, hogy

22 Idézi: *Laskai János válogatott művei. Magyar Iustus Lipsius*. Kísérő tan. TARNÓC Márton, Bp., 1970, 55.

23 SZALÁRDY JÁNOS, *Siralmas magyar krónika*, kiad. SZAKÁLY Ferenc, Bp., 1980, 283. Bethlen Péter 17 esztendősen iratkozott be a leydeni egyetemre 1626. július 26-án. Ebből következik, hogy húsz év múlva 1646-ban – halálának évében – 36–37 éves volt. Erről: HERPEI JÁNOS, *Hozzászólás „Egy Apáczai tanítvány tankönyvjegyzéke” című cikkhez = Apáczai és kortársai...*, i. m., 628–629.

24 *Dobrai Bálint ecsedi prédikátor temetési beszéde = „Temetési pompa... Bethlen Péternek...”* Váradon, 1646, RMK., I, 787, 66.

25 Arról, hogy a temetésen a fejedelem is részt vett udvarával: SZALÁRDY JÁNOS, i. m. 283. A latin nyelvű temetési beszéd tartalmát ismerteti, értelmezi és a prédikáció szerzőjére nézve következtetést tesz Heltai János. HELTAI JÁNOS, *Bethlen Péter és Pázmány*, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, szerk. KOVÁCS Ilona, Bp., 1984, 411–422.

Bethlen Péter „fénye” a veszedelem előidőzésében némileg megfogyatkozott, arra hívta fel a figyelmet, hogy az összeütközést mégsem kell az emlékezetből kitörölni. Ebben ugyanis Bethlen Péter ragyogóan bebizonyította hitbéli állhatatosságát, a református vallás iránti elkötelezettségét. Itt arra utalt a prédikátor, hogy Bethlen Péter hű maradt vallásához, noha katolizálása esetén Esterházy Miklós hathatósabban támogatta volna a Rákóczival szemben folytatott küzdelemben. A református I. Rákóczi György ezt később – a megbékélés után – a protestáns egység megőrzésére irányuló törekvésnek értékelhette, s a hithűség jutalma rövidesen a fejedelem teljes megbocsátása lett. A prédikátor érvelése alighanem kivívta mindkét család meglepődését. Arra pedig, hogy egy nagyreményű, uralkodásra is hivatott embertől vesznek végső búcsút, csak egy temetési beszéd tett halvány utalást. Dobrai Bálint ecsedi prédikátor még november 2-án a siratószínen elmondott beszédében „emelte meg” – s helyezte uralkodói családot megillető szintre – Bethlen Péter gyászszertartását. Egyenesen a szent királyok tetemével kapcsolatos eljáráshoz hasonlította azt a gyakorlatot, amelyet Bethlen Péter holttestével végeznek: nevezetesen a földi maradvány hazahozatalát, s ennek az ősök mellé történő eltemetését. „A Szent királyoc temetkezésének az ő saját tulajdon örökségekben és temetőhelyekben...” az volt a célja – fejtegeti –, hogy „az ő elejekkel a miképpen egy testec, vérec voltanak, szinten ezen-képpen edgyütt legyenec földdé és porrá; jövődöben pedig, az utolsó itéletnek napján edgyütt feltámadván, sereggel mennyenec edgyütt az igaz itelő bironac ditsőseges tekinteti eleiben.”²⁷ Ha a példázat tanulságát Bethlen Péterre és a nyírbátori református templomra mint temetőhelyre vonatkoztatjuk, meghökkentő eredményre jutunk. Bethlen Péternek itt csak egy rokon „eleje” nyugodott: unokahúga, Bethlen Krisztina. Valószínűtlen, hogy a prédikátort az ő megidézett személye sarkallta volna a nagyívű hasonlat megrajzolására. Annál valószínűbb viszont, hogy az említett beszéd-részlet a Bethlen–Báthori-párhuzamnak egy kései – immár reményvesztett és kegyeletteljes – ébresztése volt, hiszen Bethlen Péter előkészített sírja mellett több Báthori aludta örök álmát. Így ők szolgáltatták – jelképes értelemben – Bethlen Péter elejeit, uralkodói őseit. A Bethlen–Báthori-rokonság hangoztatása ekkor már I. Rákóczi György számára sem lehetett kényelmetlen és kirekesztő jellegű, hiszen Báthori Zsófia, Báthori Gábor néhai fejedelem féltestvérének leánya 1643-tól a Rákóczi-család tagjává vált: a fejedelem menyje lett.

Végezetül, ha megvonnjuk a Rákóczi–Bethlen-ellentét 1636 és 1646 közötti reprezentációs mérlegét, megállapíthatjuk, hogy I. Rákóczi György csakúgy, mint politikájában, az udvari reprezentációban is konoknak és eltökéltnek mutatkozott. A Rákóczi-család hatalmát hirdető sorozatos ünnepségekkel szinte elnyomta (ma úgy mondanánk „le-

26 Erről: KECSKEMÉTI GÁBOR, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet*, Bp., 1998, 174.

27 Dobrai Bálint ecsedi prédikátor halotti beszéde = „Temetési pompa... Bethlen Péternek...”, i. m., 66.

darálta”) a Bethlen-reprezentáció eredményeit. Ügyesen élt – igaz, nagyvezíri segítséggel – a portai hűséget bizonygató reprezentációs eszközökkel is. A ceremóniakultúra, az udvari reprezentáció iránt érdeklődő kutató és olvasó előtt pedig egy dinamikus színpadi forgatag rajzolódik ki, s pártatlanul örülhet annak a kulturális örökségnek, melyet a két fél összeütközése a reprezentáció területén korunkra hagyományozott.